

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«НЕРІВНІСТЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ЗМЕНШЕННЯ ЗАСОБАМИ
ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності

051 Економіка

Калинчук Анна Сергіївна

Керівник Курило І.О.,

Кандидат економічних наук, доцент

Рецензент Крімер Б.О.

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 20__ р.

Київ-2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади нерівності та засоби її регулювання.....	6
1.1 Еволюція поглядів на бідність та нерівність.....	6
1.2 Засоби впливу на диференціацію доходів населення через інструменти фіскальної політики.....	7
1.3 Основні форми структурних нерівностей та показники для їх обрахунку.....	9
РОЗДІЛ II. Аналіз рівня фінансової спроможності населення та фіскальної політики в Україні та країнах Європи.....	13
2.1 Чинники, що впливають на диференціацію доходів населення в Україні та в країнах Євросоюзу.....	13
2.2 Вплив фіскальної політики на рівень життя населення в країнах Європейського Союзу та в Україні.....	19
2.3 Тенденції соціальної стратифікації та її ризики для України....	25
2.4 Вплив пандемії COVID-19 на рівень бідності та нерівності в Україні та в країнах Європи.....	26
РОЗДІЛ III. Шляхи та можливості зменшення соціальної нерівності в Україні.....	29
3.1 Напрями впливу на бідність та нерівність через інструменти фіскальної політики щодо сприяння економічного добробуту населення в Україні та Європі.....	29
3.2 Подолання бідності та нерівності через систему соціальної підтримки населення.....	31
3.3 Забезпечення належного рівня життя через стабільне економічне зростання в Україні.....	33

3.4 Зміна податкового законодавства, як запоруки соціального добробуту.....	35
ВИСНОВКИ.....	37
Список використаних джерел.....	40

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному світі фіскальна політика диктує першочергові правила у питаннях витрачання бюджетних коштів, головних джерел і методів наповнення державного бюджету. Завдяки їй відбувається стимулювання економіки та збільшення валового внутрішнього продукту країни. Ефективне застосування елементів системи оподаткування позитивно впливає на стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку нашої держави.

Фіскальна політика України зазнала суттєвих змін та трансформацій, й не завжди вдалих, ще за часів перехідних періодів. Причинами цьому були:

- непослідовність проведення економічної реформи;
- мінливість пріоритетів;
- монополізм виробничої ланки;
- неузгодженість більшості нормативно-правових актів між собою.

Розбудова сильної країни завжди повинна починатись з удосконалення інструментів економічної політики. Головний національний курс держави повинен бути направлений на уникнення та зменшення непотрібних фінансових витрат, збільшення привабливості податкової системи, завдяки чому будуть створені необхідні умови для сталого розвитку бізнесу та залучення інвестицій у країну.

Всі зазначені вище умови потребують більш детального розгляду та вивчення досвіду з метою підвищення ефективності фіскальної політики України.

Проблема нерівності та бідності зустрічається в усіх країнах світу. Дана проблематика особливо є критичною стосовно не тільки чинників бідності і нерівності, а також ефективності фіскальної політики певної країни. Фіскальна політика є важливим інструментом держави по впливу на якість та рівень життя, на економічний розвиток країни в цілому.

Важливу роль в даному випадку відіграє перерозподіл доходів через складові фіскальної політики. Метою даного перерозподілу є зниження нерівності в доходах, зниження чисельності населення, яке перебуває в бідності.

В Україні, незважаючи на порівняно високі видатки державного бюджету, рівень бідності та нерівність залишаються високими. Рівень та якість життя є набагато нижчими, ніж в європейських країнах. Ця проблема уповільнює економічне зростання, сприяє трудовому

міграційному відтоку населення з нашої країни. З цього можна зробити висновок, що інструменти фіскальної політики недостатньо ефективні. Постає необхідність реформування даної політики для забезпечення потреб населення, підвищення рівня та якості життя, сприяння економічного розвитку України.

Вітчизняними науковцями був ретельно досліджений термін «фіскальна політика», її мета, види, механізми, особливості та проблеми її реалізації в нашій державі. Окремо можна виділити праці Базилевича В. Д., Баластрика Л. О., Панчишина С. М., Шевченка В.М, Ривака О.С., Олейнікова Л. Г. та інших. Окрім вітчизняних науковців, в роботі також розглядається дослідження видатних іноземних економістів та філософів таких як Адам Сміт, Джон Стюарт, Артур Оукен та видатний сучасний французький економіст Тома Пікетті.

Задля кращого розуміння впливу фіскальної політики на нерівність в Україні та можливостей її зменшення, в роботі були проаналізовані витоки соціальної стратифікації в Україні, а також досвід у боротьбі з нерівністю в країнах Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження можна вважати соціально-економічну нерівність та стан фіскальної політики в Україні.

Предмет дослідження – реалізація фіскальної політики як механізму впливу на скорочення нерівності.

Метою даної роботи – є вивчення нерівності та можливості її зменшення засобами фіскальної політики.

Поставлена мета може бути досягнута в процесі вирішення таких першочергових завдань:

1. Діагностика сучасного стану нерівності в Україні.
2. З'ясування впливу фіскальної політики на диференціацію доходів в країні.
3. Виявлення та узагальнення проблемних аспектів реалізації державної фіскальної політики.
4. Визначення напрямів вдалої трансформації фіскальної політики у питанні зменшення фінансової нерівності.

РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади нерівності та засоби її регулювання.

1.1 Еволюція поглядів на бідність та нерівність.

Питання про необхідність нерівності в суспільстві та встановлених нею правових обмежень було одним із найскладніших як у філософських уявленнях про справедливість, так і в контексті практичних питань державної політики.

Протягом вісімнадцятого і дев'ятнадцятого століть політичні економісти писали про нерівність як про центральне питання свого часу. Адам Сміт стверджував: «Де велика власність, там велика нерівність. На одну дуже багату людину має бути щонайменше п'ятсот бідних, а достаток небагатьох передбачає бідність багатьох». Сміт наголошував, що така нерівність призвела до потреби уряду підтримувати закон і порядок.

Томас Пейн як видатний політичний філософ дев'ятнадцятого століття акцентував увагу на землі як на «джерелі нерівності». Він стверджував, що в Англії (і те ж саме буде знайдено в інших країнах) великі земельні володіння, які тепер утримувались у спадщині, були викрадені у звичайних мешканців під час завоювання.

До середини дев'ятнадцятого століття індустріалізація йшла вперед, а бідність поглибилась, особливо в містах Сполученого Королівства. Британський філософ та політичний економіст Джон Стюарт британський філософ та політичний економіст, хоча вважав придбання індивідуальної власності самостійною працею справедливим, написав жакливі звинувачення щодо походження фактичного розподілу власності в Європі того часу. На його думку, закони власності не дотримувалися справедливого балансу між людьми, але створювали перешкоди одним, щоб дати перевагу іншим; вони навмисно сприяли нерівності й не дозволяли всім почати чесну гонку.

Комітет експертів ООН (включаючи двох наступних лауреатів Нобелівської премії з економіки, Артура Льюїса і Т. В. Шульца) у 1951 році змінив акцент з того, як була придбана земля на те, як нею володіли та як вона використовувалась, вважаючи на відносини між поміщиком і селянами. У доповіді «Заходи для економічного розвитку слаборозвинених країн» вони стверджували: «У багатьох слаборозвинених країнах обробники ґрунту безжально експлуатуються класом поміщиків, які не виконують жодної корисної соціальної функції.»

У 1970-х роках розподіл доходів знову виник у контексті Міжнародної організації праці. Місія МОП до Колумбії в 1970 році поставила центром свого аналізу нерівність розподілу доходів. Протягом двох років перерозподіл від зростання став інтегруючим ядром місії МОП в Кенії, яка в 1974 році призвела до дослідження зв'язку зростання з перерозподілом і надала приклади досвіду в Індії, Кубі, Танзанії, Шрі-Ланки, Південної Кореї та Тайваню.

У Сполучених Штатах вважалося, що існуючі диспропорції в національному доході повинні бути зменшені шляхом збільшення загального світового доходу, причому все більша частка цього зростаючого доходу надходить у слаборозвинені райони. Проблему слід динамічно розглядати з точки зору збільшення світового обсягу товарів і послуг і підвищення загального добробуту.

Занепокоєння щодо глобального розподілу доходів повернулося в 1970-х роках з дискусіями про необхідність Нового міжнародного економічного порядку. Ця потреба була різко полегшена через значне зростання цін на нафту, яке перекинуло еквівалент приблизно 2% світового доходу на користь країн-виробників нафти. Але дебати щодо НІЕО зустріли сильну опозицію з боку промислових країн і були фактично припинені до кінця 1970-х років. Лише у 1988 року Генеральна Асамблея знову виступила проти глобальної нерівності.

Як стверджує сучасний французький економіст Тома Пікетті, основну роль у існуванні нерівності відіграє те що, норма віддачі від капіталу більша за рівень економічного зростання в 3-5 разів. Саме через це відбувається схильність до накопичення благ, через що нерівність не зменшується завдяки ринку та конкуренції. Ця схильність до накопичень капіталу призводить до високої концентрації благ і тим самим збільшує нерівність. [1]

Можна стверджувати, що деякі з найбільших економістів і філософів одного-двох століть тому сміливо і відверто висловлювалися про несправедливість крайньої нерівності, яка тоді існувала на національному та міжнародному рівні. Їхні слова різко постають на контрасті з більш виваженими описами аналітиків сьогодення. Проте, майже за всіма стандартами глобальна нерівність у доходах значно зросла з того періоду – так само, як і національна нерівність і зростає протягом останніх двох-трьох десятиліть.

1.2 Засоби впливу на диференціацію доходів населення через інструменти фіскальної політики.

Перехід до соціальної економіки та до демократичного суспільства в Україні потребує змін, щоб підтримувати гідний рівень життя та задовольняти основні потреби всіх соціальних груп. Ключовою частиною цього є процес регулювання доходів і пошук пристроїв для вирішення будь-якого перерозподілу.

Ця проблема була і залишається предметом дослідження вчених протягом століть. Різні її аспекти зустрічаються як у працях давньогрецького мислителя Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), так і в працях теоретиків класичної громадської економіки А. Сміта, А. Маршалла, А. Оукен, П. Гейне, К. Р. Макконнелла та С. Л. Брю. Ці економісти створили методологічний фундамент для продовження наукових досліджень і для роз'яснення практичних рекомендацій [2].

У фінансах однією з популярних теорій була ідея А. Сміта, який не тільки вбачав необхідність у законодавстві, щоб впливати на поведінку співробітників, але принцип «невидимої руки» вважав найбільш доцільним методом справедливого розподілу. Це уявлення переважало в західній економічній думці до середини ХХ ст.

У середині 20 ст. була розроблена концепція соціальної ринкової економіки. Її засновник А. Оукен виступав проти спроб подолання соціальних проблем шляхом політики інтенсивного та широкомасштабного перерозподілу загального продукту державою. На його думку, найкращим рішенням «соціального питання» є створення сприятливих ринкових умов для ефективного управління та вільних економічних рішень. Тому в концепції Оукена соціальна політика розуміється насамперед як «економічна політика».

Найвидатніший представник сучасної економіки П. Гейне висловлює свою солідарність із позицією Оукена. Він зазначає, що програми зменшення нерівності стикаються з фундаментальними труднощами: оскільки ніхто не може поділитися соціальним продуктом, який є в його розпорядженні [3].

Дж. Роулз заперечує рівність, оскільки при досягненні урядом повної рівності доходів, стимули до праці будуть скасовані, загальний продукт компанії значно зменшиться, а також погіршиться стан бідних. Таким чином норма допускає максимальну нерівність, водночас вона сприяє праці і, отже, збільшує здатність суспільства допомагати бідним. У той же час вони визнають необхідність збалансувати економічну ситуацію, відзначаючи, що перерозподіл податків і соціальних механізмів можуть зашкодити загальному виробництву настільки, що підривають економічні стимули, від яких залежать економічне зростання та розвиток.

Негативний вплив благодійних програм також досліджували К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю.

Вони включають:

- створення недосконалої та неефективної бюрократичної системи, що залежить від величезної бюрократії, яка поглинає певну частину грошей платників податків;

- Несправедливість у тому, що нужденних нерівно підтримують. Це означає, що ті з найнижчими доходами отримують найбільшу частку і, ймовірно, зроблять найменший внесок у багатство нації;

- Більшість благодійних програм, спрямованих на підтримання рівня доходів, послаблюють стимули до праці. Це тому що всі вони побудовані таким чином, що вартість долара в отриманому доході менша, ніж у чистому доході. Оскільки доходи бідних зростають, виплати з благодійних програм зменшуються. Вживаючи заходи для перерозподілу доходів від багатих до бідних, уряд може підірвати економічну ефективність і таким чином зменшити національний дохід.

Як стверджує українська науковиця в галузі соціоекономіки Е. Лібанова для подолання диференціації доходів у суспільстві необхідна переорієнтація всієї системи з надання допомоги нужденним на стимулювання підвищення оплати праці. Зокрема така переорієнтація має містити у собі повну зміну системи оподаткування та впровадження прогресивної шкали. Також варто зазначити, що визначну роль у сприянні нерівності в Україні відіграє саме ухилення від сплати податків. Через це має відбутися запровадження жорсткої системи контролю витрат і статків для того щоб унеможливити масштабні незареєстровані доходи.

На мою думку, ефективність фіскальної політики визначається її здатністю швидко реагувати на відповідні зміни в економіці та протидіяти численним загрозам. Фіскальна політика має в своєму арсеналі потужні інструменти, включаючи податкові інструменти, боргові інструменти та державні витрати.

Актуальною проблемою в прагматичній фіскальній політиці України є в першу чергу досягнення стратегічних цілей, а не тільки вирішення короткострокових задач. Зокрема забезпечення економічного зростання країни та добробуту її громадян.

1.3 Основні форми структурних нерівностей та показники для їх обрахунку.

Існує три основних типи економічної нерівності:

1. **Нерівність доходів.** Нерівність доходів — це ступінь нерівномірного розподілу доходів у групі людей. Вимірювання доходу може здійснюватися на індивідуальній або домашній основі - доходи всіх людей, які проживають у певному домогосподарстві. Дохід домогосподарства до оподаткування який включає гроші, отримані від системи соціального страхування, відомий як валовий дохід. Дохід домогосподарства включаючи всі податки та пільги, відомий як чистий дохід.

2. **Нерівність оплати.** Нерівність у оплаті праці описує різницю між оплатою праці людей, яка може бути в межах однієї компанії або в усіх оплатах, отриманих у Великобританії.

3. **Нерівність багатства.** Багатство означає загальну суму активів окремої особи або домогосподарства. Це може включати фінансові активи, такі як облігації та акції; власність та приватні пенсійні права. Тому нерівність у багатстві означає нерівний розподіл активів у групі людей.

Нерівність у розподілі доходів розраховують завдяки таким показникам: квінтільний і децильний коефіцієнти, крива Лоренца, коефіцієнт фондів та індекс (коефіцієнт) Джині.

1) Децильний коефіцієнт можна розрахувати як відношення частки доходів вищої децильної групи до частки нижньої децильної групи. Нижня децильна група – це 10% найбідніших домогосподарств, вища група – 10% найбагатших домогосподарств. На підставі децильного розподілу визначають коефіцієнт фондів або коефіцієнт фондової диференціації, який показує у скільки разів середні доходи 10% найбагатшого населення перевищують середні доходи 10% найменш забезпеченого населення.

2) Квінтільний коефіцієнт дорівнює відношенню частки доходів вищої квінтільної групи (у відсотках) до частки доходів нижньої квінтільної групи. Нижня квінтільна група – це 20% найбідніших домогосподарств, вища група – 20% найбагатших домогосподарств.

3) Крива Лоренца, розроблена американським економістом Максом Лоренцом у 1905 році, є графічним зображенням нерівності доходів або нерівності багатства. Крива Лоренца часто супроводжується прямою діагональною лінією з нахилом 1, що представляє повну рівність у розподілі доходів або багатства; крива Лоренца лежить під нею, показуючи спостережуваний або оцінений розподіл. Будь-яка точка на даній кривій відповідає твердженню «20 найбідніших відсотків населення отримують 7 % від його сукупного доходу».

Площа між прямою та кривою лінією, виражена як відношення площі під прямою лінією, є коефіцієнтом Джині, скалярним виміром нерівності. Коефіцієнт Джині чисельно дорівнює відношенню площі верхньої фігури до площі трикутника, тобто $G=A/(A+B)$.

4) Коефіцієнт Джині (індекс Джині або коефіцієнт Джині) — статистичний показник економічної нерівності населення. Коефіцієнт вимірює розподіл доходу або розподіл багатства між членами населення. Коефіцієнт Джині є одним з найчастіше використовуваних показників економічної нерівності. Коефіцієнт може приймати будь-які значення від 0 до 1 (або від 0% до 100%). Коефіцієнт, рівний нулю, вказує на абсолютно рівний розподіл доходу або багатства в популяції. Коефіцієнт одиниці представляє досконалу нерівність, коли одна людина в популяції отримує весь дохід, а інші люди нічого не заробляють. Коефіцієнт Джині можна розрахувати завдяки такій формулі:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n X_i * cum y_i + \sum_{i=1}^n x_i y_i$$

де:

y - частка доходів, зосереджена у і-й соціальної групи населення;

x - частка населення, що належить до і-й "соціальної групи у загальній чисельності населення;

p - число соціальних груп;

cum y_i - кумулятивна частка доходу.

Окрім економічної нерівності варто також зазначити не менш важливу проблему, яка сьогодні є в Україні, а саме нерівність за можливостями.

Соціальна депривація – це зменшення або запобігання культурної взаємодії між індивідом та рештою суспільства. Ця соціальна депривація включена в широкую мережу взаємопов'язаних факторів, які сприяють соціальному виключенню. Ці фактори включають психічні захворювання, бідність, погану освіту та низький соціально-економічний статус. Люди в найбільш неблагополучних соціальних групах і спільнотах стикаються з безліччю різних типів процесів соціального відчуження, таких як: бездомність, відчуження в школах або тривале безробіття. Люди, які є відносно бідними, але не виключеними, можуть відчувати подібні позбавлення, такі як безробіття або погані умови життя.

Можемо зробити висновок, що погляди на природу нерівності так само як і на засоби впливу на неї суттєво відрізнялися протягом останніх трьох століть. Якщо у вісімнадцятому столітті Адам Сміт стверджував, що велика власність є основним чинником нерівності і для її зменшення необхідно використовувати принцип невидимої руки то сучасний науковець Тома Пікетті вважає, що нерівність існує, через те що норма віддачі від капіталу в 3-5 разів більша за рівень економічного зростання. На відміну від Адама Сміта, американський економіст середини двадцятого століття Артур Оукен вважав, що для подолання диференціації доходів необхідно створити сприятливі ринкові умови для ефективного управління.

РОЗДІЛ II. Аналіз рівня фінансової спроможності населення та фіскальної політики в Україні та країнах Європи

2.1 Чинники, що впливають на диференціацію доходів населення в Україні та в країнах Євросоюзу.

За даними державної служби статистики, коефіцієнт диференціації загальних доходів населення та коефіцієнт фондів у 2020 році сягнув 2,0 та 3,5 разів відповідно. Виходячи з цього можна зазначити, що різниця у доходах 20 відсотків найбідніших домогосподарств у 2020 році була у два рази менша за доходи 20 відсотків найбагатших домогосподарств. Цікавим фактом також є той факт, що у 2020 році коефіцієнт Джині для України становив 25,6 відсотка, що є одним з найнижчих показників у світі. Така ситуація у першу чергу пояснюється великим обсягом тіньового сектору, через що неможливо з точністю вирахувати ці дані.

Одним з найважливіших показників нерівності є доходи населення. Основними джерелами утворення доходів населення вважаються: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості, доходи від власності, соціальні допомоги та інші трансферти. Дані про структуру грошових доходів домогосподарств були наведені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура грошових доходів домогосподарств України за 2018-2020 роки, %*

№ п/п	Види доходів	2018	2019	2020
1	оплата праці	54,5	57,3	58,3
2	доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,0	6,5	6,8
3	Доходи від власності	3,8	3,6	3,3
4	Соціальні допомоги та інші трансферти	23,1	20,3	21,2

*Складено автором за даними [4]

Як можна зазначити з таблиці 2.1, більшу частку у загальному обсязі грошових доходів домогосподарств України за аналізований період становила заробітна плата, яка вважається основним джерелом доходів і визначальним фактором їх матеріального добробуту. Незважаючи на це, для розвинених країн (Великобританія – 65%, Німеччина – 64%), частка заробітної плати у сукупних доходах населення України є достатньо низькою [5]. За даними Міністерства Фінансів України, середня заробітна плата на початок січня 2022 року склала 14 577 грн.

Соціально-економічна ситуація в Україні за останні роки послабилася, що призвело до розширення бідності та зростання нерівності доходів. Чисельність населення з доходами нижче прожиткового мінімуму становила 3,6% у січні-вересні 2020 року (близько 84 тис. осіб) [4].

За оцінками експертів, доходи 10% найбагатших українців, включаючи тіньові, більш ніж у 40 разів перевищують доходи 10% найбідніших верств населення [6]. Експерти Світового банку пояснюють таку ситуацію неефективністю реформ, наявністю високого рівня корупції в Україні та лобіюванням чиновників власних інтересів з метою особистої вигоди.

Сьогодні, згідно з щорічним звітом Global Wealth, наша країна посідає останнє місце серед 40 європейських країн за рівнем добробуту (середній дохід на душу населення становить 3 384 000 доларів США). Для порівняння, у Румунії – 17 599 000 доларів, у Польщі – 27 410 000 доларів. При цьому в Україні 35 тисяч мільйонерів і близько 25 мільярдерів [7]. За даними ООН, 60% українців живуть за межею бідності.

Варто зазначити, що основною запорукою у боротьбі з нерівністю в Україні є саме тіньовий сектор. Саме через існування тіньового сектору держава недоотримує достатню кількість податкових надходжень, що впливає на зменшення державних видатків на інфраструктуру, соціальне забезпечення та інші видатки, що надаються на суспільні та соціальні послуги. Так у 2021 році розмір тіньового сектору сягнув 31 відсотку ВВП, що становить 1 692 мільйонів гривень. Про значний рівень тінізації доходів стверджує також аналіз мікроданих, за якими загальні витрати домогосподарств перебільшують загальні доходи на 24 відсотки. Основними причинами існування тіньового сектору слід вважати високий рівень корупції в країні та неефективну роботу судової та правоохоронної системи. Також до соціально-економічних причин виникнення тіньового сектору можна віднести низький рівень реальних доходів населення, що спонукає людей до ухилення від сплати податків.

Незважаючи на зростання номінальних доходів населення, рівень реальних доходів населення України за останні роки значно знизився. Якщо номінальний дохід населення у 2021 році виріс майже на 14,5 відсотка, то реальний наявний дохід населення змінився лише на 4 відсотка[7]. Такий розрив між реальним і номінальним доходом у 2021 році було спричинено: зростанням інфляції (10% у 2021 р. проти 5% у 2020 р.), падінням реального ВВП (різниця між номінальним та реальним ВВП становила 20,1 відсотка у 2021 році, що на 11 відсотків більше ніж у 2020 році), збільшенням податкового навантаження та зростанням безробіття [4].

Важливими чинниками впливу на нерівність в країні є: індекс інфляції, рівень безробіття та індекс реальної заробітної плати. Ріст рівня інфляції часто супроводжується падінням рівня добробуту населення. Особливо це впливає на людей з фіксованою заробітною платою, а також на тих, хто отримує соціальні пільги від держави. Рівень безробіття є індикатором, який відображає рівень стабільності економічної системи. Чим більш економічна система є розбалансованою і нестабільною, тим більше це призводить до виникнення нерівності у забезпеченні основних життєвих функцій між різними верствами населення. Рівень реальної заробітної плати, який обумовлений можливостями найменш забезпечених верств населення задовольняти свої першочергові потреби може бути найбільш об'єктивним критерієм ознак нерівності в економічній системі країни. Він відображає спроможність населення у забезпеченні себе самим необхідним за отриманні кошти. Дані для побудови регресії були наведені у Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Вплив факторів індекс інфляції, рівень безробіття та індекс реальної заробітної плати на квінтільний коефіцієнт

Рік	Квінтільний коефіцієнт	Індекс інфляції	Безробіття у %	Індекси реальної заробітної плати
2009	2,00	112,30	8,80	113,10
2010	1,90	109,10	8,80	110,60
2011	1,90	104,60	7,90	111,50

2012	1,90	99,80	7,50	108,60
2013	1,90	100,50	7,20	110,10
2014	1,90	124,90	9,30	110,00
2015	1,90	143,30	9,10	90,10
2016	1,90	112,40	9,30	106,50
2017	1,90	113,30	9,50	118,90
2018	2,00	109,80	8,80	109,70
2019	2,10	104,10	8,60	111,40
2020	2,00	105,00	9,90	110,20

*Складено автором за даними [4]

Пояснення до таблиці:

- 1) Індекс реальної заробітної плати розраховується як відношення зміни номінальної заробітної плати до індексу споживчих цін.
- 2) Рівень безробіття розраховується як показник відношення загальної чисельності населення до чисельності безробітних.
- 3) Індекс інфляції розраховується як показник відношення цін на товари та послуги, що купляє населення для невиробничого споживання.

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,453
R-квадрат	0,205
Нормований R-квадрат	-0,092
Стандартна похибка	0,0698
Спостереження	12

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-value</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	2,2710	0,7224	3,1437	0,0137	0,6052	3,9368	0,6052	3,9368
Індекс інфляції	0,0036	0,0031	1,1547	0,2815	-0,0109	0,0036	-0,0109	0,0036
Безробіття у %	0,0395	0,0333	1,1856	0,2698	-0,0373	0,1163	-0,0373	0,1163
Індекси реальної заробітної плати	-0,0025	0,0050	-0,4940	0,6346	-0,0140	0,0090	-0,0140	0,0090

З огляду на коефіцієнт детермінації, можна зазначити, що наша залежна змінна (квінтільний коефіцієнт) на 20% пояснюється нашими незалежними змінними. Також з огляду коефіцієнтів, можна зробити висновок, що індекс інфляції та рівень безробіття мають прямий вплив на нерівність. Індекс реальної заробітної плати навпаки має обернений вплив. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що для зменшення нерівності уряду України необхідно сприяти розвитку ринку праці, збільшенню купівельної спроможності номінальної заробітної плати, а також сприяти зменшенню рівня інфляції в країні.

Подальше зростання диференціації доходів та поширення бідності в Україні зумовлені:

- орієнтацією економічної політики на вирішення затяжного військового конфлікту на сході;
- зосередженням багатства в руках окремих осіб, що призводить до успадкування набутого майна;
- зовнішніми та внутрішніми міграційні процеси;
- інфляційними процесами та девальвацією національної валюти;
- значним зовнішнім державним боргом і залежністю економіки від зовнішніх запозичень;
- високим рівнем безробіття;
- низькою якістю соціальних гарантій;
- недосконалою системою державного регулювання.

Така ситуація призвела до того, що значна частина населення України майже всі свої доходи витрачає на споживання і не може заощаджувати, однак, слід зазначити, що заощадження домогосподарств можуть бути значним джерелом інвестицій в економіку країни, яка здатна забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток держави. А можливість заощаджувати залежить від рівня реальних доходів. На сьогоднішній день 90% найбільш бідних домогосподарств України взагалі не мають заощаджень [8].

Найнижчі показники диференціації доходів у Європі у 2015–2020 рр. були у Словаччині (3,32), Словенії (3,45), Фінляндії (3,62), Чехії (3,38), Нідерландах (3,97) та Бельгії (3,73), де середнє значення за аналізований період не перевищує 4,00. Порівняно з країнами з відносно високою нерівністю доходів ці країни демонструють стійку тенденцію[9].

У цілому по Європейському Союзу до 2020 р. мала місце тенденція зменшення нерівності доходів. За 5 років індекс зменшився на 0,14 (від 5,08 до 4,94). У Таблиці 2.3 представлена змінна квінтільного індексу у країнах Євросоюзу протягом 2015-2020 рр.

Таблиця 2.3

Квінтільний індекс нерівності доходів країн ЄС за 2015–2020 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Середнє значення за Євростатом
Австрія	4,00	4,10	4,30	4,0	4,20	4,10	4,14
Бельгія	3,80	3,80	3,80	3,80	3,60	3,60	3,73
Болгарія	7,10	7,70	8,20	7,70	8,10	8,00	7,80
Греція	6,50	6,60	6,10	5,50	5,10	5,20	5,83
Данія	4,10	4,10	4,10	4,10	4,10	4,00	4,08
Естонія	6,20	5,60	5,40	5,10	5,10	5,00	5,40
Ірландія	4,50	4,40	4,60	4,20	4,00	4,10	4,30
Іспанія	6,90	6,60	6,60	6,00	5,90	5,80	6,30
Італія	5,80	6,30	5,90	6,10	6,00	5,80	5,98
Кіпр	5,20	4,90	4,60	4,30	4,60	4,30	4,65
Латвія	6,50	6,20	6,30	6,80	6,50	6,30	6,43
Литва	7,50	7,10	7,30	7,10	6,40	7,10	7,08
Люксембург	4,30	5,00	5,00	5,20	5,30	5,00	4,97
Мальта	4,10	4,20	4,20	4,30	4,20	4,70	4,28
Нідерланди	3,80	3,90	4,00	4,10	3,90	4,10	3,97
Німеччина	4,80	4,60	4,50	5,10	4,90	5,50	4,90
Польща	4,90	4,80	4,60	4,30	4,40	4,10	4,52
Португалія	6,00	5,90	5,70	5,20	5,20	5,00	5,50
Румунія	8,30	7,20	6,50	7,20	7,10	6,60	7,15
Словаччина	3,50	3,60	3,50	3,00	3,30	3,00	3,32
Словенія	3,60	3,60	3,40	3,40	3,40	3,30	3,45
Угорщина	4,30	4,30	4,30	4,40	4,20	4,20	4,28
Фінляндія	3,60	3,60	3,50	3,60	3,70	3,70	3,62
Франція	4,30	4,30	4,40	4,20	4,30	4,50	4,33
Чехія	3,50	3,50	3,40	3,30	3,30	3,30	3,38

Середнє значення	5,08	5,04	4,97	4,92	4,83	4,81	4,94
------------------	------	------	------	------	------	------	------

*Складено автором за даними [10]

За результатами зазначимо, що пріоритетним є вибір оптимального вектору економічного розвитку, оскільки найвищі показники нерівності доходів притаманні країнам, де відсутня постійна динаміка виробництва та інвестованого капіталу.

Причини нерівності доходів у різних країнах-членах відрізняються. Хоча безробіття є фактором нерівності в більшості країн ЄС, у деяких випадках (наприклад, Болгарія, Кіпр, Естонія, Литва та Латвія) слабкий перерозподільний ефект податків і пільг відіграє ключову роль. В інших, високий рівень нерівності доходів є результатом безробіття в поєднанні з нерівномірним розподілом ринкових доходів (Греція, Іспанія та Португалія). У Великобританії та Ірландії ринкові доходи також вкрай нерівномірно розподілені. Проте, британська та ірландська соціальні держави виконують роботу вище середнього у зменшенні нерівності до оподаткування та виплат, що призводить до нерівності близької до середнього по ЄС з точки зору наявного доходу.

Збільшення технологічних змін призвело до збільшення нерівності доходів. Хоча технічний прогрес позитивно впливає на економічне зростання загалом, технічний прогрес збільшує поширення заробітної плати («дисперсія заробітної плати»), винагороджуючи високу кваліфікацію, зокрема, у таких цінних секторах економіки, як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). У той же час автоматизація має тенденцію витіснити працівників нижчого та середнього рівня кваліфікації.

2.2 Вплив фіскальної політики на рівень життя населення в країнах Європейського Союзу та в Україні.

Ключову роль у розподілі на багатих та бідних та на рівень соціального добробуту в країні відіграє держава. Державне регулювання здатне як посилити стагнацію та занепад, так і сприяти покращенню соціального становища та добробуту загалом. Одним із таких інструментів впливу є оподаткування.

У 2004 р. наша держава обрала шлях пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб відмовившись від прогресивного прибуткового податку з громадян та запровадивши пропорційну 13% ставку. Пізніше її було підвищено до 15%, а з прийняттям Податкового кодексу України в

2010 р. запроваджено дві ставки – 15 і 17%. Сімнадцять відсотків ставка застосовувалась до тих доходів, що перевищували 10 мінімальних заробітних плат. Сьогодні запроваджено єдину пропорційну ставку (18%) незалежно від розміру доходу платника.

Ключовим недоліком нашої податкової системи є падіння реального доходу громадян. Він свідчить, що фіскальна політика загалом та система оподаткування фізичних осіб не носять стимулюючого характеру. Другий недолік – відсутність прогресії в оподаткуванні. Прогресивна система оподаткування доходів сприяла б формуванню середнього класу суспільства, який є основою економік багатьох розвинутих країн світу. Проте, таку систему не обирають в Україні, що, на мій погляд, є суттєвим недоліком вітчизняної системи.

Пропорційна система оподаткування в Україні створює умови, коли заможні збільшують свої капітали, а бідні, які не можуть забезпечити свої основні життєві потреби за рахунок своїх прибутків, стають ще біднішими. При цьому держава не може отримати достатню кількість ресурсів для забезпечення своїх соціальних функцій і тому виникає необхідність ще збільшувати податки, але, якщо це відбувається в системі рівномірного оподаткування, то це призводить до того, що в країні зникає середній клас.

Для того аби зрозуміти як саме впливає фіскальна політика на нерівність в Україні було проведено регресійний аналіз. Дані для побудови регресії були наведені у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Вплив фіскальних інструментів на нерівність в Україні

Рік	Квінтільний коефіцієнт	Податкові надходження у %	Видатки (соціальний захист та соціальне забезпечення) у %
2014	1,9	14,7	18,94
2015	1,9	14,9	17,98
2016	1,9	18,5	22,19
2017	1,9	17,9	17,75

2018	2	20,3	17,22
2019	2,1	21,7	20,38
2020	2	21	25,04

*Складено автором за даними [11]

Пояснення до таблиці:

- 1) Податкові надходження - показник, що розраховується як податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості до загальної кількості податків.
- 2) Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - показник, що розраховується як відношення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення до загальної кількості державних видатків.

Регресійна статистика	
Множинний R	0,838
R-квадрат	0,703
Нормований R-квадрат	0,5556
Стандартна похибка	0,05244
Спостереження	7

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-value	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y-перетин	1,5802	0,1723	9,1738	0,0008	1,1020	2,0585	1,1020	2,0585
Податкові надходження	0,0251	0,0085	2,9464	0,0421	0,0014	0,0487	0,0014	0,0487
Видатки	-0,0043	0,0084	-0,5076	0,6385	-0,0277	0,0191	-0,0277	0,0191

За даними регресійного аналізу можна стверджувати, що незалежні змінні (податкові надходження та державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення) на 70 відсотків пояснюють нашу залежну змінну (квінтільний коефіцієнт). Також варто зазначити, що податки

на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості в Україні мають прямий вплив на нерівність, а державні видатки на соціальний захист та забезпечення обернені. З огляду аналізу, можна зробити висновок, що для зменшення розриву у доходах громадян потрібно зменшувати податкове навантаження, а також збільшувати кількість державних видатків. Це може бути пов'язано з використанням пропорційної шкали оподаткування, через яку люди з низьким рівнем доходу вимушені сплачувати однаковий розмір податку з тими, в кого дохід у десятки разів більше.

Наступним недоліком є проблема в неефективності податкових норм щодо застосування податкової соціальної пільги, яку має право застосовувати кожен платник лише щодо доходу отриманого у вигляді заробітної плати та у випадку неперевикнення її розміру місячного прожиткового мінімуму. У 2022 р. цей показник становить 3847 грн. Іншими словами, українці, що отримують нараховану плату 4000 грн. (близько 130 дол. США), вже не заслуговують на жодну податкову соціальну пільгу, оскільки, мабуть, це вже достатній для існування дохід. За даними Державної служби статистики України, на частку осіб з доходом до 3847 грн. у червні 2020 року припадало 23,2% від усіх працюючих, а це лише п'ята частина працюючого населення, решта 76,8% не користуються пільгою[4].

Зараз урядом України розглядається законопроект про створення змін щодо оподаткування домогосподарств. За цим законопроектом обкладатися податком буде не окремо кожна працююча особа, а відразу ціле домогосподарство. На кінець року держава має повертати частину отриманих податкових надходжень, у випадку, якщо сума доходів кожного члена сім'ї менша за прожитковий мінімум. Як вважає Голова комітету Верховної Ради Галина Третякова, це дасть змогу зменшити обсяги тіньового сектору, оскільки люди знатимуть, що їм буде повернена частина податків.

З огляду доцільності цього проекту був проведений аналіз мікроданих за загальними витратами та доходами домогосподарств. З аналізу мікроданих можемо зробити висновок, що більша частина домогосподарств, яка отримує сукупний дохід у розмірі менше 30 тис. грн. на місяць – це домогосподарства з однієї особи. Домогосподарства, які складаються з двох чи більше осіб загалом отримують сукупний дохід більше 50 тис. грн.. Також цікавим фактом є те, що в жодного з цих домогосподарств сума доходів на кожного члена родини не нижча за прожитковий мінімум.

Можна зробити висновок, що, незважаючи на високий рівень тіньового сектору в Україні, зміна оподаткування домогосподарств навряд чи допоможе на шляху його зменшення, оскільки з 7850 домогосподарств жодне не отримає повернення коштів по закінченню року.

У більшості країн Європи податки на доходи фізичних осіб мають прогресивну структуру. Найвища ставка податку на прибуток, яку сплачують фізичні особи, значно відрізняється в європейських країнах. Данія (55,9 відсотка), Франція (45 відсотків) та Австрія (55 відсотків) мали найвищі законодавчі ставки податку на доходи фізичних осіб серед європейських країн у 2021 році. Угорщина (15 відсотки), Естонія (20 відсотків) та Чехія (23 відсотки) мали найнижчі ставки особистого доходу.

Прогресивна система оподаткування, яка ефективно працює в багатьох країнах Заходу, створює умови, коли заможні громадяни та підприємства сплачуючи більший відсоток податків, ніж верстви населення, які відносяться до середнього класу, надають можливість державі виконувати, з одного боку свою соціальну функцію, а, з іншого боку, у держави виникають інструменти регулювання процесів нерівності в країні.

Для того аби зрозуміти, як прогресивне оподаткування та видатки на соціальне забезпечення населення впливають на нерівність у Франції, було проведено регресійний аналіз. Дані для побудови регресії були наведені у Таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Вплив фіскальних інструментів на нерівність у Франції

Рік	Податкові надходження у %	Видатки (соціальний захист та соціальне забезпечення) у %	Квінтільний коефіцієнт
2010	45,4	31,08	4,6
2011	47,7	30,7	4,54
2012	49,2	31,2	4,48
2013	49,5	31,7	4,27

2014	48,9	32,3	4,29
2015	48,7	31,7	4,29
2016	48,3	31,8	4,3
2017	48,5	31,5	4,4
2018	50,3	31,8	4,2
2019	49,74	30,9	4,3

*Складено автором за даними [10]

Пояснення до таблиці:

1) Податкові надходження - показник, що розраховується як податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості до загальної кількості податків.

2) Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - показник, що розраховується як відношення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення до загальної кількості державних видатків.

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,912
R-квадрат	0,8333
Нормований R-квадрат	0,785
Стандартна похибка	0,0609
Спостереження	10

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-value</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	11,309	1,340	8,440	0,000	8,140	14,477	8,140	14,477
Податкові надходження	-0,063	0,016	-3,923	0,006	-0,100	-0,025	-0,100	-0,025
Видатки	-0,124	0,044	-2,800	0,027	-0,229	-0,019	-0,229	-0,019

За даними регресійного аналізу можемо зазначити, що у Франції, через налагоджену податкову систему, податкове навантаження позитивно впливає на рівень нерівності в країні. Теж саме варто зазначити й про видатки на соціальний захист населення. З огляду даного аналізу, можемо стверджувати, що у Франції прогресивна шкала оподаткування сприяє збільшенню державних доходів, що призводить до збільшення державної допомоги та тим самим зменшує нерівність у доходах в країні.

В Латвії, частка наявного доходу, що стягується у внески на соціальне страхування працівників (ССО) та податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) поступово збільшується з доходом, від менше 10 відсотків для найбідніших домогосподарств до понад 40 відсотків для найбагатших. Однак, ця різниця значною мірою пов'язана з різницею в податкових зобов'язаннях. Пільги надаються найбіднішому прошарку населення, але складають відносно невелику частку доходу. В 2020 р. податки та пільги принесли коефіцієнт Джині у Латвії на 34 в.п. проти 30 в.п. в середньому в ЄС. Відносно слабкий вплив на нерівність у доходах обумовлений як обмеженою адекватністю системи соціального захисту, так і обмеженою прогресивністю податкової системи.

Прихильники прогресивних систем оподаткування вважають їх вигідними, оскільки прогресивні податки знижують податкове навантаження на громадян, які найменше можуть дозволити собі платити податки. Платники податків з низькими доходами витрачають більшу частину свого доходу на основні витрати на життя, такі як харчування, одяг, житло та транспорт. Податки, які вони сплачують, мають більший вплив на рівень їхнього життя, ніж на платників з високими доходами, більшість із яких можуть дозволити собі платити за найнеобхідніше.

2.3 Тенденції соціальної стратифікації та її ризики для України.

Як показала практика, відсутність авторитетної еліти та сильного середнього класу є однією з головних проблем українського суспільства. У стабільних суспільствах (США, Англія, Франція та ін.) вищий клас довгий час був спадковим. Лише в новітній історії Україна пережила кілька значних хвиль соціальних потрясінь і відчуження вищого класу. Під час революції 1917—1920 рр. (на західноукраїнських землях у 1989—1944 рр.) із соціальної структури «витягнуто» дворянство та буржуазія, що становили еліту суспільства.

У середині 1980-х років розрив між багатими і бідними в нашій країні становив приблизно 6-7 разів. Останніми роками ця диференціація стала значно більшою. За короткий час сформувався вищий клас власників (близько 30%) і нижчий клас (близько 70% населення)[12].

В Україні тіньові фактори відіграють вирішальну роль у формуванні та розвитку приватного сектору економіки, найважливішим з яких є використання урядом свого службового становища.

Згідно з дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології, у 1998 році близько 90% населення України перебували у дуже важкому матеріальному становищі: їм було важко купувати одяг та взуття, оплачувати комунальні послуги, а близько половини українців майже не мали достатньо грошей на їжу. Крім того, на відміну від старих бідних (різного роду декласованих елементів), нові бідні є дуже специфічним соціальним класом. Вони мають досить високий рівень освіти, мають престижні професії (вчителі, інженери). Ці люди належали до бідних лише за економічним критерієм. Саме цей прошарок живить велику кількість економічних емігрантів за межами України, яких за різними даними у 2015 році було від 3 до 7 мільйонів осіб. Серйозною проблемою для України є відсутність сильного середнього класу. Його присутність у соціальній ієрархії розвинених країн дозволяє їм зберігати стабільність. Нарешті, соціальна напруга знімається менше силою репресивного апарату, а більше – нейтральною позицією більшості. Середній клас демонструє нижчому класу цілком реальні для них за певних умов моделі діяльності та способу життя. Якщо в США середній клас становить 70% населення, то в Німеччині – 66%, в Чехії – 37, у Польщі – 33, в Україні – менше 10%[12].

Можемо зробити висновок, що в сучасній Україні середній клас у традиційному розумінні Європейських країн ще не склався. В Європейських країнах для визначення середнього класу використовують дохід, який тісно пов'язаний з такими факторами як рівень освіти, професійна підготовка, місце праці. В Україні сьогодні рівень доходів і спосіб життя дуже відрізняються. Єдиною ознакою, за якою сьогодні можна виділити людей, які належать до середнього класу є рівень доходів.

2.4 Вплив пандемії COVID-19 на рівень бідності та нерівності в Україні та в країнах Європи.

На початку карантину (березень 2020 року) 47% українців боялися серйозних наслідків епідемії, 69% заявили, що вже страждали від неї. За даними КМІС, за місяць частка тих, хто

боїться економічних наслідків карантину склала вже 54% [13]. На рівні загальної загрози переважна більшість (55%) українців побоюються економічного спаду через карантин, а особисті страхи пов'язані з ризиком зараження себе та своїх сімей (47%) [2]. Сьогодні можна констатувати, що найважливішими соціально-економічними наслідками коронакризи є зменшення доходу або втрата основного джерела доходу. За даними Info Sapiens, ще в березні 2020 року 60% респондентів заявили, що зазнали фінансових втрат через зниження регулярних доходів (38%), повну втрату влади (16%) та втрату роботи (14%). На початку карантину через тимчасове падіння пропозиції та високого попиту зросли ціни на окремі групи товарів, у тому числі зерно, м'ясо та лікарські товари, що обмежило можливість споживання для окремих груп населення та доступ до товарів першої необхідності [14].

Станом на середину квітня 2020 року 13,9 відсотка українців були змушені обходитися без повсякденних потреб через введення карантину [15].

Цікавим фактом є те, що за даними Державної служби статистики квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення для України з 2019 по 2020 зменшився у 0,1 рази, а квінтільний коефіцієнт фондів не змінився.

Дивлячись на останні дані Євростату для 25 країн за 2020 рік не відбулось якихось серйозних змін. Нерівність наявного доходу лише незначно змінилася майже у всіх країнах та у восьми країнах спостерігається збільшення. Рівень ризику бідності фактично знизився у всіх країнах, крім семи, хоча і менше ніж на один відсоток. Найбільшим винятком є Німеччина, де квінтільний коефіцієнт збільшився на 32%, а рівень ризику бідності – на 37%. Ці зростання викликані зміною методу збору даних німецького статистичного бюро Destatis, що робить дані не порівнянними з попередніми роками. У середньому для всього ЄС (за винятком Італії та Ірландії) коефіцієнт квінтилю знизився на 0,38% або, більш правдоподібно, на 1,74% (без Німеччини), а рівень ризику бідності знизився на 0,91% або 2,53 % (без Німеччини).

Можемо зробити висновок, що не зважаючи на той факт, що коефіцієнт Джині для України є одним з найнижчих показників у світі (25,36 відсотка), ця ситуація пояснюється не низьким рівнем диференціації доходів населення, а скоріше великим обсягом тіньового сектору економіки, що сягнув 31 відсотку ВВП у 2021 році. Це насамперед доводить той факт, що за розрахунками децильного коефіцієнту, розрив між 10 відсотками найбідніших та найбагатших прошарків населення сягає 40 разів. На нерівність у доходах громадян, з огляду регресійного аналізу,

впливають такі чинники як: індекс інфляції, реальний рівень заробітної плати, низький рівень зайнятості та неефективна система оподаткування. Також окремо потрібно зазначити неефективність соціальних пільг, які можуть отримати лише люди, в яких місячний дохід не перевищує 3847 грн. Варто звернути увагу, що в країнах Європи серед основних причин диференціації доходів населення є: слабкий перерозподільний ефект податків і пільг, рівень безробіття та нерівномірність розподілу доходів. Проте, як показав регресійний аналіз, політика прогресивного оподаткування у Франції має позитивний вплив на зменшення нерівності в країні на відміну від пропорційної системи оподаткування в Україні. Що стосується тенденції соціальної стратифікації в Україні, то, варто зазначити, що в Україні на відміну від Європейських країн, до найбільш вразливих прошарків населення належать люди з високим рівнем професійної кваліфікації, що призводить до великої частки трудової міграції. Також не зважаючи на фінансову кризу, яку завдала пандемія COVID-19, можемо стверджувати, що суттєвого впливу на нерівність вона не мала ані в Україні, ані в країнах Європи.

РОЗДІЛ III. Шляхи та можливості зменшення соціальної нерівності в Україні.

3.1 Напрями впливу на бідність та нерівність через інструменти фіскальної політики щодо сприяння економічного добробуту населення в Україні та Європі.

Світова фінансова криза 2008-2009 років мала значний вплив на розвиток фіскальної політики як в ЄС, так і в інших країнах. Внаслідок економічної рецесії приватний сектор у багатьох країнах був вже не в змозі забезпечити необхідний рівень підтримки економіки, тому питання державного втручання стало критичним.

На думку автора книги «Вплив державних витрат на нерівність доходів» Ренати Мадзінової, існує статистично значуща залежність між кількістю людей, які перебувають під загрозою бідності і сумою державних витрат у тих європейських країнах, у яких сума державних витрат на одну людину не перевищує 499 тис. євро. До таких країн належать: Чехія, Греція, Кіпр, Угорщина, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія та Хорватія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва та Румунія. У країнах з найвищими державними витратами на душу населення, а саме: Бельгії, Данії, Німеччині, Люксембургу, Нідерландах, Австрії, Фінляндії, Швеції, Ірландії, Іспанії, Італії та Великобританії не було суттєвої кореляції між державними витратами та чисельністю населення. Слід зазначити, що державні витрати в ЄС протягом останніх років стабільно зростають, середні темпи зростання державних витрат коливаються від 2% до 13% [15].

Проте, на чисельність безробітного населення в країні впливають не тільки державні видатки населення, а і налагоджена політика розвитку ринку праці. Можемо стверджувати, що при достатньому розвитку ринку праці, розмір державних видатків не відіграє ключової ролі.

Відсоток зайнятих та безробітних осіб в країні є одними із основних факторів, який має прямий вплив на доходи населення, саме через це державна політика, спрямована на вдосконалення функціонування ринку праці є критичною у подоланні економічної нерівності в країні.

За даними регресійного аналізу, ми можемо зазначити, що кількість зайнятого населення

має прямий вплив на нерівність в країні. З цього можна зробити висновок, що, окрім змінення податкової системи та збільшення державних видатків, уряду також необхідно розглядати такий фактор як зайнятість для зменшення нерівності.

Задля того аби сприяти зменшенню рівня безробіття необхідно впроваджувати низький податковий тягар, що призводить до збільшення кінцевого розміру заробітної плати. Саме здійснення нових програм розвитку ринку праці, а також нових програм соціальної підтримки населення призводить до скорочення частки безробітних в країні [16].

Після світової фінансової кризи 2008–2009 років європейські країни розпочали нову хвилю реформ на ринку праці, а саме такі реформи як: захисту зайнятості (тобто захисту від звільнення та обмеження строкових контрактів), об'єму та покриття виплат допомоги по безробіттю, інтенсивності активної політики на ринку праці.

Були виділені наступні Європейські програми:

– Європейський договір зайнятості для рівних можливостей. Трудовий контракт з виплатою вихідної допомоги, яка з часом поступово зменшується. Прикладом є новий відкритий договір в Італії, який діє з березня 2015 року. Контракт складається з індивідуальних зберігаючих рахунків, на які вносять вклад як роботодавці, так і деякі Європейські фонди. Таким чином, роботодавці отримують певне зниження витрат на вихідні виплати та зменшення витрат на оплату праці, оскільки європейські внески відіграють роль відстрочених субсидій на заробітну плату. Працівники, в свою чергу, отримують більш стабільну роботу та субсидії на заробітну плату.

– Європейська програма страхування від безробіття. Додаткова спеціалізована європейська схема страхування від безробіття доступна лише тим країнам, які досягають значного прогресу на шляху до кращого проектування інститутів ринку праці.

– Актуальний нейтралітеттаперенесенняпенсійнихправурізнихюрисдикціях. Під час впровадження гнучкості у пенсійному віці така політика зменшить витрати на пристосування до макроекономічних шоків та омолодить робочу силу [16].

Програми субсидованого працевлаштування, спрямовані на надання досвіду роботи населення та зниження тривалого безробіття, вже багато років використовуються в країнах Європи. Такі програми є цілеспрямованими та ефективними у сприянні більш стабільним доходам, збільшенню зайнятості та залученню неактивної робочої сили.

В Україні відсоток безробітного населення становив на кінець 2020 року 9,9 відсотка. Варто зазначити, що це досить висока позначка, хоча нижча у порівнянні з показниками деяких країн Європейського Союзу на кінець 2020 року (Іспанія – 15,67%). Але слід звернути увагу на те, що за показниками Євростату рівень безробіття в Євросоюзі складає на цей період 7 відсотків.

Уряд України 16 вересня 2021 року здійснив проект з приводу реформування державної служби зайнятості, оновлення страхових підходів для безробітних, осучаснення наявних та створення нових програм для підвищення зайнятості населення.

У цьому проекті пропонується:

- замість неефективного механізму квотування працевлаштування, здійснити компенсації частини витрат роботодавцям на оплату праці або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування деяких категорій безробітного населення, зокрема молоді;
- надавати компенсації роботодавцям витрат єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке послугує сприянню працевлаштуванню безробітного населення;
- надавати фінансову допомогу для підвищення підприємницької діяльності;
- оновити підходи до:
 1. умов, терміну та обсягів виплати допомоги по безробіттю, а також зменшити санкції до безробітних, які звільнилися з останнього місця роботи без поважної причини;
 2. фінансування громадської роботи та скасування тимчасової роботи як такої, що не сприяє мотивації до праці;
 3. підбору відповідної роботи для непрацевлаштованих людей враховуючи транспортну доступність та розмір заробітної плати в залежності від тривалості безробіття.

3.2 Подолання бідності та нерівності через систему соціальної підтримки населення.

Суспільства з перехідною економікою, зокрема українське, мають менше організувати зростання, ніж протистояти стихійному занепаду людського потенціалу, деградації соціальних секторів економіки та розширенню груп і верств. До традиційних функцій соціальної політики додаються нові: сприяння збереженню та зростанню соціального та інноваційного потенціалу суспільства, розширення соціальної бази реформ, забезпечення зацікавленої участі громадян у соціальних змінах. У зв'язку з реформуванням соціальної сфери в Україні було подолано такі проблеми: відсутність стратегічного підходу до реалізації соціальної політики, незбалансованість бюджетної, монетарної, фіскальної та іншої державної політики із соціальною та трудовою політикою, недосконалість норм соціально-трудового законодавства, недостатня ефективність роботи органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації активної соціальної політики, розмитий розподіл соціальних функцій, обов'язків та відповідальності за вирішення соціальних проблем між державою та регіонами. Справді, ці проблеми підривають ефективність державної соціальної політики, яка не дає належного соціального впливу.

Варто також зазначити, що аналіз впливу державних видатків на нерівність проілюстрував обернену залежність. Через що можна стверджувати, що саме державні видатки на соціальну допомогу найбільш незахищеним прошаркам населення мають великий вплив на нерівність в Україні.

Також необхідно змінити неефективну систему розподілу ресурсів, яка руйнує фундаментальний зв'язок між заробітною платою та соціальними трансфертами та висуває на перший план питання фінансування амбітної соціальної політики. Політика соціальних трансфертів має бути спрямована не лише на підтримку бідних, а й на заохочення громадян до більш активної життєвої позиції. Важливо постійно контролювати ефективність такої політики та не допускати нецільового використання коштів, призначених на соціальні виплати [17].

Для того, щоб трансфертна система працювала ефективно для зниження рівня бідності та соціальної нерівності в українському суспільстві, необхідно впроваджувати програми та заходи, спрямовані на:

- посилення страхових механізмів фінансування соціального захисту населення;
- посилення адресності соціальних трансфертів;
- організаційну та інформаційну прозорість реформ;
- проведення виховної роботи.

Це сприятиме збільшенню добробуту населення та підвищенню його платоспроможності не лише за рахунок пільг (трансфертів), а й за рахунок базових доходів, при цьому тактичним завданням має залишатися соціальний захист найбільш уразливих верств населення.

3.3 Забезпечення належного рівня життя через стабільне економічне зростання в Україні.

Незважаючи на глобальні економічні та геополітичні проблеми, українська економіка продовжує розвиватися та інтегруватися у світову економіку. Але в той же час українська економіка з великим природним, економічним і людським капіталом не є інклюзивною, тобто економічне зростання не зменшує бідність, не забезпечує справедливих і рівних можливостей для всіх груп населення та підприємств, а також не підвищує мобільність суспільства за рахунок рівних можливостей.

На інклюзивність економічного зростання за допомогою фіскальних засобів може впливати податкова політика. На макрорівні податки збільшують державні доходи, які, коли уряд функціонує ефективно, використовуються для фінансування державних програм, спрямованих на зменшення бідності та нерівності. На нерівність впливають податки різними каналами. Прямим каналом перерозподілу фіскального доходу є зменшення перерозподілу наявного доходу (після податків і трансфертів) [12].

Податки мають непрямий ефект, зменшуючи ринкову нерівність (до оподаткування та трансфертів) за допомогою таких каналів, як:

- 1) заохочення участі на ринку праці;
- 2) заохочення людей інвестувати в розвиток людського капіталу;

Водночас податки сприяють більш ефективному перерозподілу доходів протягом життєвого циклу населення та сприяють забезпеченню людей похилого віку.

Можемо зазначити, що регресійний аналіз впливу прогресивної шкали оподаткування на нерівність у Франції довів, що висока ставка податку позитивно впливає на диференціацію доходів в країні. Натомість в Україні нині діє система пропорційного оподаткування, яка як вже зазначалося раніше має негативний вплив на нерівність. Через це можна стверджувати про неефективність податкової політики в Україні. Також виходячи з даних регресійного аналізу, варто зазначити, що при належному використанні системи державних видатків на соціальний

захист та соціальне забезпечення, державні видатки також мають прямий вплив на зменшення нерівності країні.

Також слід мати на увазі, що податкова політика не гальмує економічний розвиток. Розвиток ефективної податкової системи, яка веде до інклюзивного економічного зростання, відрізняється від країни до країни, оскільки залежить від багатьох факторів, характерних для кожного конкретного випадку.

Організація економічного співробітництва та розвитку визначила ключові принципи податкової політики, які ведуть до інклюзивного зростання:

1) Розширення бази оподаткування

- збереження широкої бази оподаткування та низьких податкових ставок;
- усунення податкових пільг, які не спрямовані на перерозподільні цілі;
- розширення бази соціального страхування.

2) Перехід до прогресивної шкали оподаткування доходів:

- ефективне та справедливе оподаткування капіталу та його прибутку;
- посилення взаємозв'язку між сплаченими податками та отриманими пільгами протягом усього життєвого циклу.

3) Вплив на поведінку та можливості оподаткування:

- заохочення суб'єктів економіки, які працюють у неформальній економіці, до формалізації;
- сприяння більшій рівності ринкових доходів і використання людського капіталу через податкову систему;
- узгодження приватних та соціальних витрат за допомогою податкових реформ.

4) Посилення податкової політики та управління:

- забезпечення адміністративної доцільності розробки податкової політики;
- посилення податкового адміністрування (покращити збір державних доходів, забезпечити податкову безпеку, надати якісні послуги платникам податків) та підвищити «вартість грошей платників податків»;
- вирішення проблеми ухилення від сплати податків [18].

Реформування фіскальної політики у сфері податків слід робити відповідно до прийнятих міжнародними організаціями головними принципами. Потрібно особливо приділяти увагу податку на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості. Також особливої уваги потребує

сфера державних видатків. У даній сфері необхідно удосконалити ефективність, а також цілеспрямованість державних видатків. Особливого перегляду потребує ефективність видатків на освіту та соціальний захист.

Окремо варто зазначити такий чинник як зменшення частки тіньового сектору, оскільки через ухилення населення від реєстрації отриманих доходів будь-яка податкова реформа буде неефективною. Задля зменшення тінізації економіки уряду необхідно здійснити поширення безготівкових розрахунків, що призведе до більшого контролю джерел доходів. Також, користуючись досвідом Польщі, потрібно заборонити ведення господарської діяльності фізичних осіб, які раніше порушували податкове законодавство.

Уряду України зараз дуже важливо зробити реформування на збільшення об'єму внутрішнього споживання, яке обумовлене розвинутим ринком праці та рівномірним зростанням заробітної плати, та забезпечення доступу до якісної освіти та соціальної інфраструктури для різних груп суспільства (в першу чергу для найбідніших прошарків населення). Без належного та швидкого виконання цих передумов всі інші фіскальні заходи для сприяння зменшення нерівності в країні не будуть ефективними.

3.4 Зміна податкового законодавства, як запоруки соціального добробуту.

Враховуючи важливість реалізації в суспільстві принципів соціальної справедливості, які передбачають відповідний перерозподіл матеріальних благ у суспільстві, необхідно запровадити в Україні прогресивний податок на товари та майно, які є предметами розкоші. Запровадження прогресивної системи оподаткування та оподаткування предметів розкоші сприятиме реалізації принципу соціальної справедливості в Україні та забезпечить додаткове джерело надходжень до державного бюджету. Соціально незахищені верстви населення отримують додаткову матеріальну підтримку від заможних людей, які відповідно до Конституції України сприятимуть розвитку України як соціальної держави.

Тому основними шляхами підвищення ефективності податкового механізму для прискорення соціального розвитку України є: перехід від соціальних виплат та субсидій до адресної підтримки, запровадження прогресивної шкали оподаткування, удосконалення

соціального законодавства, зменшення неефективності соціальні пільги, зменшення рівня тінізації економіки.

Саме через це реформа системи соціального захисту сприятиме зменшенню видатків державного бюджету та покращенню рівня життя незахищених верств населення. А визначення пріоритетних напрямів фінансування складових соціальної сфери, розрахунок вагових коефіцієнтів розподілу бюджетних коштів та ступеня ефективності використання бюджетних коштів у 2022-2023 рр. дозволить уникнути ризику щорічного підвищення податків та сприятиме підвищенню ефективності фінансової підтримки соціального розвитку[12].

З аналізу другого розділу, можемо стверджувати, що незважаючи на інтеграцію України у світову економіку, економіку України не можна вважати інклюзивною. Для того, аби економічне зростання сприяло зменшенню безробіття, уряду України потрібно зробити низку змін стосовно податкової політики, ринку праці та соціальної підтримки населення. Користуючись європейським досвідом можемо зазначити, що для підвищення зайнятості населення в країнах Євросоюзу широко поширені програми субсидованого працевлаштування, які знижують тривале безробіття та надають досвід роботи населенню. Також дієвим механізмом у зменшенні рівня бідності є зниження податку на заробітну плату, що сприяє збільшенню її кінцевого розміру. Заради підвищення ефективності соціальної підтримки населення уряду України необхідно впроваджувати програми спрямовані на посилення страхових механізмів фінансування соціального захисту населення, посилення адресності соціальних трансфертів та створення організаційної та інформаційної прозорість реформ. Важливим кроком, який сприятиме інклюзивному зростанню економіки України є зміна податкової політики. Ця зміна має полягати у розширенні бази оподаткування, встановленні прогресивної шкали оподаткування та посилені податкової політики та управління.

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано цілісний підхід до регулювання рівня бідності та нерівності в Україні через інструменти фіскальної політики на основі концепції інклюзивного зростання.

Виділено основні функції держави, направлені на зменшення рівня бідності та нерівності:

1) забезпечення належного рівня життя через забезпечення стабільного економічного зростання, забезпечення зайнятості та мобільність на ринку праці;

2) справедливий перерозподіл доходів та благ;

3) справедливий розподіл податкового навантаження.

Аналіз історичного розвитку нерівності та використання фіскальних інструментів заради впливу на неї продемонстрував, що основну роль у виборі фіскальної важелів відіграє економічна та політична ситуація в країні.

Дослідження історичної еволюції використання фіскальних важелів в різних країнах доводить, що на пріоритетність їх вибору значний вплив справляють економічні та політичні фактори. Після світової фінансової кризи майже всі країни світу повернулись до більш активного застосування фіскальної політики, ніж до рецесії для підтримки фінансової системи, підтримки та стимулювання економічного росту, зайнятості, а також підтримки населення.

Дослідження історичного розвитку нерівності в Україні показало, що в Україні протягом останніх сорока років диференціація у доходах зростала. На відміну від Європейських країн, в Україні до найбідніших прошарків населення належать люди з високим рівнем професійної кваліфікації. Цей факт призводить до посилення трудової міграції, а також до відтоку кваліфікованих кадрів, які відіграють важливу роль у розвитку країни. Також варто зазначити, що нині в Україні частка середнього класу становить менше 10 відсотків, в той час коли для розвинених країн цей показник зазвичай перевищує 50 відсотків.

За результатами проведеного аналізу фіскальної політики зроблено наступні висновки. Основними чинниками, які впливають на нерівність в Україні є: індекс інфляції, низький рівень зайнятості, неефективність соціальних пільг населенню, низький рівень реальної заробітної плати, високий рівень тінізації доходів, а також неефективна податкова політика. Варто зазначити, що за даними регресійного аналізу в країнах, де діє прогресивна ставка податку, податкові надходження мають позитивний вплив на зменшення диференціації доходів в країні, натомість в Україні

пропорційна ставка оподаткування призводить лише до збільшення розриву між багатими та бідними. Також можемо звернути увагу, що кількість безробітного населення з 2010 зростає на 17 відсотків, що спричинено слабкою державною політикою щодо розвитку ринку праці в Україні. Основною проблемою щодо соціальних пільг населення є неефективність податкових норм, за яких соціальну допомогу від держави можуть отримати лише люди, місячний дохід яких не перевищує 3847 грн. За даними державної служби статистики, частка осіб, які могли б розраховувати на податкову пільгу у червні 2020 року припадало 23,2% від усіх працюючих.

Важливим недоліком української економіки, що сприяє збільшенню нерівності у доходах громадян також варто вважати високий рівень тіньового сектору економіки, який становить 31 відсоток від ВВП України. Висока частка незареєстрованих доходів впливає на зменшення державних видатків на інфраструктуру, соціальне забезпечення та інші видатки, що надаються на суспільні та соціальні послуги. З аналізу мікроданих можемо зазначити, що загальні витрати 24 відсотків домогосподарств перевищують їхні загальні доходи, що можемо бути спричинено відсутністю реєстрації доходів заради ухилення від сплати податків.

З аналізу впливу фіскальних інструментів на нерівність можемо зазначити, що для зменшення розриву у доходах населення уряду України необхідно провести перелік реформ стосовно ринку праці, системи оподаткування та соціальної допомоги населенню. Важливим інструментом впливу щодо підвищення рівня зайнятості є розробка та впровадження нових активних програм ринку праці та цільових соціальних програм підтримки населення. Також з огляду досвіду країн Європи у боротьбі з нерівністю, можемо звернути увагу на те, що в європейських країнах дуже поширеною є практика використання програм субсидованого працевлаштування, які знижують тривале безробіття та надають досвід роботи населенню.

З аналізу впливу податкового навантаження на диференціацію доходів можемо зазначити, що для сприяння справедливого розподілу доходів в Україні потрібно здійснити реформи направлені на запровадження переходу від пропорційної до прогресивної системи оподаткування, розширення бази оподаткування та посилення податкової політики та управління. Для вирішення проблеми неефективності соціальної допомоги населення уряду необхідно не тільки збільшувати обсяги соціальних пільг, але й впроваджувати програми спрямовані на посилення страхових механізмів фінансування соціального захисту населення, посилення адресності соціальних трансфертів та створення організаційної та інформаційної прозорості реформ.

Проведене дослідження засвідчило, що наразі фіскальна система в Україні потребує радикальних та комплексних змін, оскільки наявне економічне зростання не є інклюзивним, а державна політика перерозподілу не є ефективною та не веде до суттєвого зниження рівня бідності та нерівності в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті , 2016 С. 370-377.
2. Лібанова Е. М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки. Київ: КНЕУ. 2008.
3. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2015. №. 1. С. 11-21.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL:<http://ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 2020).
5. Official website of Better Life Index. OECD. URL: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>. (Last accessed 30/09/2019).
6. The Inclusive Development Index report. WEF. 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018>. (Last accessed 2020).
7. Official website of International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>. (Last accessed 2020).
8. Черенько Л.М. Нерівність у доходах: стан і можливі наслідки та шляхи подолання негативних тенденцій. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2004. № 1-2, С. 110-116.
9. Concept and practice of a living wage 2018. Eurofound. 2018. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2018/concept-and-practice-of-a-living-wage>. (Last accessed 2019).
10. Official website of Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>. (Last accessed 2020).
11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (Дата звернення 2020).
12. A User's Guide to Poverty and Social Impact Analysis. The World Bank. Poverty Reduction Group and Social Development Department. Washington D.C. 2003.
13. Lipton, M., Ravallion, M., J. Behrman, T.N. Srinivasan. Poverty and policy, Handbook of Development Economics. Vol. 3. Amsterdam. 1995.

14. Шевченко Л.С., Гриценко О.А., Камінська Т.М. та ін. Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу. Монографія. Харків. НУ Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2012, С. 275.
15. Мадзінова Р. Вплив державних витрат на нерівність доходів. 2017, С. 210-210.
16. Фтомова О. С. Економічний розвиток та інклюзивне зростання в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Зб. тез наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. *Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien*. 23 серпня 2019. Відень, 2019. С. 36–40.
17. Ukraine Economic update. The World Bank. 10 April 2018. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/684631523347829626/Ukraine-Economic-Update- April-2018-Eng.pdf>. (Last accessed 2019).
18. Інклюзивне зростання. Організація економічного співробітництва та розвитку. 2019. URL: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/>. (Дата звернення 2019).